

ชื่อสารนิพนธ์ : กำเนิดและพัฒนาการของมนุษย์ในพระสุตตันตปิฎก
 ผู้วิจัย : พันเอก ณรงค์ ครองแถว
 ปรียญ : พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
 อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์ : ดร. อธิเทพ ผาทา ป.ธ.๔, พธ.บ., พธ.ม. (ปรัชญา), พธ.ด.
 (พระพุทธศาสนา)
 วันเสร็จสมบูรณ์ : ๖ กรกฎาคม ๒๕๕๕

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษามนุษย์ในพระสุตตันตปิฎก ๒) เพื่อศึกษากำเนิดของมนุษย์ในพระสุตตันตปิฎก ๓) เพื่อศึกษาพัฒนาการของมนุษย์ในพระสุตตันตปิฎก

จากการศึกษาพบว่า มนุษย์ในพระสุตตันตปิฎก มนุษย์แปลว่าผู้มีจิตใจสูง หมายถึงจิตดวงแรกที่ปรากฏขึ้นในครรภ์ของมารดา หลังจากนั้นเจริญเติบโตคลอดออกมาเป็นทารก เติบโตเป็นเด็ก เป็นผู้ใหญ่ และแก่ชรา ตายจากไป มนุษย์ แบ่งตามเพศมี ๒ ลักษณะคือ ๑) อติถิถิหารูป รูปที่แสดงว่าเป็นหญิง ๒) ปุริสถิหารูป รูปที่แสดงว่าเป็นชาย

พระพุทธเจ้าตรัสว่า มนุษย์จะต้องมีคุณธรรมด้วย จึงจะได้ชื่อว่าเป็นผู้มีจิตใจสูง และเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ พระพุทธศาสนาได้สะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าของความเป็นมนุษย์ ความสำคัญของชีวิตว่า กว่าจะได้อัตภาพเป็นมนุษย์นี้ยากแสนยาก จิตของมนุษย์นั้นถือว่า เป็นธรรมชาติพิเศษ สามารถสร้างคุณค่าให้เกิดขึ้นได้ เมื่อจิตได้รับการฝึก อบรม เจริญ คຸ້ມครอง รักษา สำนวณอย่างดี จะให้ประโยชน์มาก ให้ผลมหาศาล ดังพุทธพจน์ที่ตรัสว่า “จิตที่ฝึกดีแล้วนำความสุขมาให้”

จากการศึกษากำเนิดของมนุษย์ในพระสุตตันตปิฎก พบว่า กำเนิดของมนุษย์ เป็นกำเนิดจากครรภ์มารดา มีองค์ประกอบ ๓ ประการคือ ๑) บิดามารดาอยู่ร่วมกัน มีเพศสัมพันธ์กัน ๒) มารดาอยู่ในวัยมีระดู ๓) มีคันธัพพะมาปรากฏในครรภ์มารดา ชีวิตของมนุษย์มีองค์ประกอบ ๒ ประการคือ ร่างกายกับจิตใจ ทั้งร่างกายและจิตใจอาศัยซึ่งกันและกัน ทำหน้าที่เพื่อดำเนินชีวิตต่อไป หรือเรียกอย่างหนึ่งว่า รูปกับนาม ได้แก่ขันธ์ ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ รูปลงเป็นรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นนาม และการเกิดเป็นมนุษย์ เป็นไปภายใต้กฎแห่งกรรม กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและประณีต

การศึกษาพัฒนาการของมนุษย์ในพระสูตรตันตปิฎกพบว่า รูปนี้เป็นกละก่อน จากกละเกิดเป็นอัพพุทะ จากอัพพุทะ เกิดเป็นเปลี จากเปลีเกิดเป็นฉนะ จากฉนะเกิดเป็น ๕ ปุ่ม ต่อจากนั้น ผม ขน และเล็บจึงเกิดขึ้น มารดาของสัตว์ในครรภ์บริโภคข่าน้ำโภชนาหารอย่างใด สัตว์ผู้อยู่ในครรภ์ ก็เลี้ยงอวัยวะด้วยโภชนาหารอย่างนั้น

ในครรภ์มารดานั้น มีวิวัฒนาการจากสัปดาห์ที่ ๑ เป็นกละ น้ำเมือกใส มีลักษณะเป็นเมือกคล้ายเนยใส ขนาดเท่าหยาดน้ำมangga เป็นการเริ่มต้นของกำเนิดชีวิตมนุษย์ มีโครงสร้างกายชีวภาพอยู่สามด้านคือ โครงสร้างร่างกาย โครงสร้างสมอง และโครงสร้างเพศ จนถึงสัปดาห์ ที่ ๔๒ เพราะอาศัยกรรมชวาท ลมเกิดจากกรรม ร่างกายของเด็กเปลี่ยนท่าหันเท้าขึ้น ศีรษะลงคว่ำ และเคลื่อนไปสู่ช่องกำเนิด ทารกก็คลอดออกมาจากครรภ์มารดา

ส่วนด้านจิตใจ ก็มีส่วนสำคัญไม่น้อยไปกว่าทางด้านร่างกาย ต้องได้รับการฝึกอบรมเพื่อให้จิตใจเข้มแข็งมั่นคง เจริญงอกงามด้วยศีลธรรมและคุณธรรม มีเมตตาความรัก ความปรารถนาดี กรุณาความสงสาร มุทิตาความเบิกบานพลอยยินดี และอุเบกขาความวางเฉย จึงจะได้อิทธิพล เป็นผู้ที่มียกพัฒนาแล้ว มีจิตพัฒนาแล้ว มีพัฒนาการด้านคุณธรรม ด้วยการปฏิบัติจริงลงมือทำให้รู้เห็นประจักษ์ ให้บังเกิดผลประจักษ์แก่ชีวิตและเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมตลอดไป

Thematic Paper Title : The Origin and the Development of Human Beings in
Suttantapiṭaka.
Researcher : Narong Khrongthaew, Colonel.
Degree : Doctor of Philosophy.
Thematic Paper Supervisor : Adhideva Phādā Pāli 4, B.A. (Buddhist), M.A.
(Philosophy), Ph.D. (Buddhist Studies).
Date of Completion : 6 July 1012

Abstract

This research is of three objectives: - 1. For studying the human beings in Suttantapiṭaka. 2. For studying the origination of human beings in Suttantapiṭaka. 3. For studying the development of human beings in Suttantapiṭaka.

From studying, it is found that the human beings in Suttantapiṭaka are of “High Spirits.” The human beings mean the first minds appearing in mother’s pregnancy, and later growing up and later on were born as the infant, then growing up to be a child and later to be adult, to be old and to pass away at the end. This is a human being that is divided according to the gender into two features: - 1. Itthībhāvarūpa : An image designating the female-hood. 2. Purisabhāva : An image designating the male-hood.

The Buddha said that the Human Beings must also have virtues. They should be deserved to get the name as “Haring High Spirit”, and to be a perfect man. Buddhism reflected an appreciation of manhood and the importance of his life that this manhood can hardly to be gotten. The human’s mind is regarded as a special nature which enables the human beings to create the value when it is well practiced, trained, developed, protected, kept and controlled. It will, thus, give much benefit and tremendous outcome as the Buddha’s words “well trained mind brings happiness to a person”

From studying the human beings’ origination in Suttantapiṭaka, it is found that an origin of human being is from maternal pregnancy with three factors: - 1. Parents live

together and makes sexual intercourse. 2. The mother is at the Mense Age. 3. Creatures appeared in mother's pregnancy. The human Being's life is of two factors:- 1. Matter and mind. 2. Both of them depend on each other, carrying on their duties for taking their lives, or in other word, Rūpa and Nāma (Form and Abstract) are of five aggregates (pañcakkhandha) i.e. Rūpa (form), Vedanā (sensation), Saññā (conception), Sankhāra (formation) and Viññāṇa (consciousness). Rūpa is still Rūpa, Vedanā, Saññā, Sankhāra and Viññāṇa are abstract and the human-origination is going under the law of Kamma. Kamma will divide the human beings to be bad and good.

From studying the development of human beings in Suttantapiṭaka, it is found that Rūpa is the first Kalala, from Kalala to Abbuda, from Abbuda to Pesi, from Pesi to Ghana, from Ghana to 5 groups. Then the hairs, the furs and the nail rise up. Some of food and water consumed by the mother of the have fed their lives with those foods.

In the mother's pregnancy there is an evolution from the first week to Kalala which is a clearing slime of a slimy feature like ghee. By its size as a drop of sesame oil, It is an initiative origin of human life. With three phases of bio-physical structure which are:- physical structure, brain structure, gender structure, up to 42nd week, by depending on Kammajavāta which originates from Kamma. The child's body changes the post of feet and turns them up, the head turns down and moves to vagina. Then, the infant was born from the maternal pregnancy.

For studying about the mental development, It isn't less important than a physical one, and must be derived from training for strengthening and stabilizing the mind, growing with morality and virtue :- Coving kindness (Mettā), Compassion (Karuṇa), Sympathy (Muditā), Equanimity (Upekkhā). It is called the person with "developed body", "developed mind", "developed virtue by real practicing, realizing by hand-making, utilizing both his own life and the good member of societies forever".

กิตติกรรมประกาศ

สารนิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี เพราะได้รับความอนุเคราะห์เกื้อกูลจาก ดร.อิทธิเทพ ผาพา อาจารย์ประจำคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ได้กรุณาเสียสละเวลาอันมีค่า รับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาดูแลให้คำแนะนำข้อคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ รวมทั้ง พันเอก (พิเศษ) ศรีสวัสดิ์ แสนพวง อดีตผู้อำนวยการกองอนุศาสนาจารย์ กรมยุทธศึกษาทหารบก อาจารย์รังษี สุทนต์ และคุณวิโรจน์ คุ่มครอง ซึ่งเป็นเพื่อนนิสิต ที่ได้เอื้อเฟื้อการปรึกษาข้อมูลในพระไตรปิฎกและอรรถกถา ฉบับมหาจุฬา ขอขอบคุณอย่างยิ่ง

ขอขอบพระคุณคณาจารย์บัณฑิตวิทยาลัย ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ ทำให้ผู้วิจัยมีความรู้ความสามารถพอที่จะศึกษาค้นคว้างานวิจัยเกี่ยวกับสารนิพนธ์นี้ ขอขอบคุณ ผศ.ดร.ณัฐพงศ์ สังวรวรรณ พธ.บ.รุ่น ๒๑ และ รศ.ดร.ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร (พธ.ด.กิตติมศักดิ์) ที่กรุณาช่วยค้นข้อมูลและช่วยแปลเอกสารภาษาอังกฤษ ขอขอบคุณ นายสังวร อ่อนสนิท ที่ช่วยตรวจรูปแบบ พร้อมทั้งเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัยที่ช่วยอำนวยความสะดวกและประสานงานต่าง ๆ ให้สารนิพนธ์ฉบับนี้เสร็จสมบูรณ์ ขอขอบคุณ นางชวนชม ครองแถว ที่คอยให้กำลังใจและช่วยเหลือสนับสนุนด้านทุนการศึกษาด้วยดีตลอดระยะเวลาการศึกษาหลังเกษียณ อายุราชการ เห็นว่า ศึกษาดีกว่านอนอยู่กับบ้าน ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ และขอบใจบุตรสาว น.ส.สุพรรณมา ครองแถว ที่ได้ช่วยตรวจทานแก้ไขในการพิสูจน์อักษร

สุดท้ายนี้ ความถูกต้องดีงามและประโยชน์อันใดจะมีจากสารนิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยขออุทิศส่วนกุศลให้แก่ครูอาจารย์ บิดามารดาผู้ล่วงลับไปแล้ว และผู้มีอุปการคุณทุกท่านพึงมีส่วนแห่งกุศลนี้ด้วยกันทุกท่านเทอญ

พันเอก ณรงค์ ครองแถว

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ซ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๒
๑.๓ ขอบเขตการวิจัย	๒
๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๒
๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๒
๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๓
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๕
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๕
บทที่ ๒ ศึกษามนุษย์ในพระสูตรตันตปิฎก	๖
๒.๑ ความหมายของคำว่ามนุษย์ในพระสูตรตันตปิฎก	๖
๒.๒ ประเภทของมนุษย์ในพระสูตรตันตปิฎก	๘
๒.๓ คุณค่าของมนุษย์ในพระสูตรตันตปิฎก	๑๔
๒.๔ ความหมายของคุณค่าการเกิดเป็นมนุษย์	๑๖
๒.๔.๑ ความหมายของคุณค่า	๑๖
๒.๔.๒ คุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ตามหลักพุทธธรรม	๑๗
๒.๔.๒.๑ คุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ตามหลักมนุษยธรรม	๑๘
๒.๔.๒.๒ คุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ตามหลักสัพปริสธรรม	๒๐
๒.๕ สรุป	๒๒

บทที่ ๓ ศึกษากำเนิดของมนุษย์ในพระสุตตันตปิฎก	๒๓
๓.๑ การเกิดขึ้นของมนุษย์ในพระสุตตันตปิฎก	๒๔
๓.๒ บ่อเกิดของมนุษย์ในพระสุตตันตปิฎก	๓๑
๓.๓ องค์ประกอบของมนุษย์ในพระสุตตันตปิฎก	๓๓
๓.๔ การดำรงชีวิตของมนุษย์	๓๖
๓.๕ วิถีชีวิตของมนุษย์	๔๑
๓.๖ สรุป	๔๖
บทที่ ๔ พัฒนาการของมนุษย์ในพระสุตตันตปิฎก	๔๗
๔.๑ พัฒนาการด้านร่างกาย	๔๗
๔.๑.๑ พัฒนาการของทารกในครรภ์	๕๑
๔.๑.๒ ตารางเปรียบเทียบลำดับพัฒนาการของมนุษย์ในครรภ์	๕๕
๔.๒ พัฒนาการด้านจิตใจ	๕๘
๔.๓ พัฒนาการด้านคุณธรรม	๖๑
๔.๔ พัฒนาการด้านสังคม	๖๓
๔.๕ สรุป	๖๖
บทที่ ๕ บทสรุปและข้อเสนอแนะ	๖๗
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๖๗
๕.๑.๑ มนุษย์ในพระสุตตันตปิฎก	๖๗
๕.๑.๒ กำเนิดของมนุษย์ในพระสุตตันตปิฎก	๖๘
๕.๑.๓ พัฒนาการของมนุษย์ในพระสุตตันตปิฎก	๗๐
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๗๒
๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ	๗๒
๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ	๗๒
๕.๒.๓ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป	๗๒
บรรณานุกรม	๗๓
ประวัติผู้วิจัย	๗๖

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

การใช้อักษรย่อชื่อคัมภีร์

สารนิพนธ์เล่มนี้ ใช้ข้อมูลอ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ และพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๕ อรรถกถาภาษาบาลี ภาษาไทย ฎีกาภาษาบาลี ภาษาไทย และปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรค เรียงตามลำดับดังนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา.	(บาลี)	วินัยปิฎก	มหาวิภงฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.มหา.	(ไทย)	วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี.	(บาลี)	สุตฺตฺนฺตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขุทฺตคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.สี.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขัณฑวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม.	(บาลี)	สุตฺตฺนฺตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ม.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(บาลี)	สุตฺตฺนฺตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ปา.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.มู.	(บาลี)	สุตฺตฺนฺตปิฎก	มชฺฉิมนิกาย	มุลปฺณณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)
ม.มู.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	มชฺฉิมนิกาย	มูลปณณาสก	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(บาลี)	สุตฺตฺนฺตปิฎก	มชฺฉิมนิกาย	มชฺฉิมปฺณณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)
ม.ม.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	มชฺฉิมนิกาย	มชฺฉิมปณณาสก	(ภาษาไทย)
ม.อุ.	(บาลี)	สุตฺตฺนฺตปิฎก	มชฺฉิมนิกาย	อุปริปฺณณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)
ม.อุ.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	มชฺฉิมนิกาย	อุปริปณณาสก	(ภาษาไทย)
สํ.ส.	(บาลี)	สุตฺตฺนฺตปิฎก	สํยุตฺตนิคาย	สคาวคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
สํ.ส.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.นิ.	(บาลี)	สุตฺตฺนฺตปิฎก	สํยุตฺตนิคาย	นิทานวคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
สํ.นิ.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.ข.	(บาลี)	สุตฺตฺนฺตปิฎก	สํยุตฺตนิคาย	ขนฺธวาวคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
สํ.ข.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	ขันธวารวรรค	(ภาษาไทย)

ลั.ม.	(บาลี)	สุตตนต์ปิฎก	ลัษุตตนิคย	มหาวารวคคปาลี	(ภาษาบาลี)
ลั.ม.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	ลัษุตตนิคย	มหาวารวรรค	(ภาษาไทย)
อง.เอกก.	(บาลี)	สุตตนต์ปิฎก	องคฺคตฺตรนิคย	เอกกนิปาดปาลี	(ภาษาบาลี)
อง.เอกก.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	อังคตฺตรนิคย	เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทก.	(บาลี)	สุตตนต์ปิฎก	องคฺคตฺตรนิคย	ทกนิปาดปาลี	(ภาษาไทย)
อง.ทก.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	อังคตฺตรนิคย	ทกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ติก.	(บาลี)	สุตตนต์ปิฎก	องคฺคตฺตรนิคย	ติกนิปาดปาลี	(ภาษาบาลี)
อง.ติก.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	อังคตฺตรนิคย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.	(บาลี)	สุตตนต์ปิฎก	องคฺคตฺตรนิคย	จตุกกนิปาดปาลี	(ภาษาบาลี)
อง.จตุกก.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	อังคตฺตรนิคย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก.	(บาลี)	สุตตนต์ปิฎก	องคฺคตฺตรนิคย	ปญจกนิปาดปาลี	(ภาษาบาลี)
อง.ปญจก.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	อังคตฺตรนิคย	ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตุตก.	(บาลี)	สุตตนต์ปิฎก	องคฺคตฺตรนิคย	สตุตกนิปาดปาลี	(ภาษาบาลี)
อง.สตุตก.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	อังคตฺตรนิคย	สตุตกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.อฏฐก.	(บาลี)	สุตตนต์ปิฎก	องคฺคตฺตรนิคย	อฏฐกนิปาดปาลี	(ภาษาบาลี)
อง.อฏฐก.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	อังคตฺตรนิคย	อฏฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทสก.	(บาลี)	สุตตนต์ปิฎก	องคฺคตฺตรนิคย	ทสกนิปาดปาลี	(ภาษาไทย)
อง.ทสก.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	อังคตฺตรนิคย	ทสกนิบาตปาลี	(ภาษาไทย)
จุ.ธ.	(บาลี)	สุตตนต์ปิฎก	จุททกนิคย	ธมฺมปทปาลี	(ภาษาบาลี)
จุ.ธ.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	จุททกนิคย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
จุ.อิติ.	(บาลี)	สุตตนต์ปิฎก	จุททกนิคย	อิติวุตฺตคปาลี	(ภาษาบาลี)
จุ.อิติ.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	จุททกนิคย	อิติวุตฺตกะ	(ภาษาบาลี)
จุ.ม.	(บาลี)	สุตตนต์ปิฎก	จุททกนิคย	มหานิทฺเทสปาลี	(ภาษาบาลี)
จุ.ม.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	จุททกนิคย	มหานิทเทศ	(ภาษาไทย)
จุ.จู.	(บาลี)	สุตตนต์ปิฎก	จุททกนิคย	จูพนิทฺเทสปาลี	(ภาษาบาลี)
จุ.จู.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	จุททกนิคย	จูพนิทเทศ	(ภาษาไทย)
จุ.จุ.	(บาลี)	สุตตนต์ปิฎก	จุททกนิคย	จุททกปาสปาลี	(ภาษาบาลี)
จุ.จุ.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	จุททกนิคย	จุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
จุ.ป.	(บาลี)	สุตตนต์ปิฎก	จุททกนิคย	ปฏิสมฺภิทาวคคปาลี	(ภาษาบาลี)
จุ.ป.	(บาลี)	สุตตันตปิฎก	จุททกนิคย	ปฏิสมฺภิทาวรรค	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สง.	(บาลี)	อภิธมฺมปิฎก	ธมฺมสงคณิปาติ	(ภาษาบาลี)
อภิ.สง.	(ไทย)	อภิธรรมปิฎก	ธรรมสังคณี	(ภาษาไทย)
อภิ.วิ.	(บาลี)	อภิธมฺมปิฎก	วิกฺขุปาติ	(ภาษาบาลี)
อภิ.วิ.	(ไทย)	อภิธรรมปิฎก	วิกังค์	(ภาษาไทย)
อภิ.ป.	(บาลี)	อภิธมฺมปิฎก	ปุคฺคตปณฺณตฺติปาติ	(ภาษาบาลี)
อภิ.ป.	(ไทย)	อภิธรรมปิฎก	บุคคลบัญญัติ	(ภาษาไทย)

ปกรณ์วิเสส

วิสุทฺธิ.	(บาลี)	วิสุทฺธิมคฺคปกรณ	(ภาษาบาลี)
วิสุทฺธิ.	(ไทย)	วิสุทฺธิมรรค	(ภาษาไทย)

ฎีกาพระวินัยปิฎก

สารตฺตฎีกา	(บาลี)	สารตฺตทีปนีฎีกา	(ภาษาบาลี)
------------	--------	-----------------	------------

อรรถกถาพระสูตรตันตปิฎก

ขุ.ธ.อ.	(บาลี)	ขุทฺทกนิกาย	ธมฺมปทอฏฺฐกถา	(ภาษาบาลี)
องฺ.จกฺก.อ.	(บาลี)	องฺคฺคตฺตรนิกาย	มโนรธปุรณิ จกฺกนิปาตอฏฺฐกถา	(ภาษาบาลี)
องฺ.ทสก.อ.	(บาลี)	องฺคฺคตฺตรนิกาย	มโนรธปุรณิ ทสกนิปาตอฏฺฐกถา	(ภาษาบาลี)
ม.มฺว.อ.	(บาลี)	มชฺฌนิมิกาย	ปปฺปจฺสุทฺธิ มุลปณฺณาสกอฏฺฐกถา	(ภาษาบาลี)

ฎีกาพระสูตรตันตปิฎก

องฺ.ติก.ฎีกา	(บาลี)	องฺคฺคตฺตรนิกาย	ติกนิปาตฎีกา	(ภาษาบาลี)
ทีปา.ฎีกา	(บาลี)	ทีฆนิกาย	สินฺตฺตปฺปกาสิณี ปาฏิกวคฺคฎีกา	(ภาษาบาลี)

พระไตรปิฎกภาษาบาลี และภาษาไทย จะแจ้งเล่ม /ข้อ/หน้า เช่น ลໍ.ส. (บาลี) ๑๕/๒๓๕/๒๔๘, ลໍ.ส. (ไทย) ๑๕/๒๓๕/๓๓๖ หมายถึง สูตรตันตปิฎก สํยุตตนิกาย สกาวกฺค ปาติ เล่ม ๑๕ ข้อ ๒๓๕ หน้า ๒๔๘ ฉบับมหาจุฬาฯเตปิฎกั้ง และสูตรตันตปิฎก สํยุตตนิกาย สกาวรรค ไทย เล่ม ๑๕ ข้อ ๒๓๕ หน้า ๓๓๖ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

อรรถกถาบาลี จะแจ้ง เล่ม / ชื่อ / หน้า เช่น อัง.นกก.อ. (บาลี) ๓/๑๔/๑๐๕ หมายถึง
 อังคุตตรนิกาย มโนรทปุรณี นกกนิปาตอฏฐกถา เล่ม ๓ ชื่อ ๑๔ หน้า ๑๐๕.

ฎีกาภาษาบาลี จะแจ้งเล่ม ชื่อ หน้า เช่น สารตถ.ฎีกา. (บาลี) ๓/๕๔/๒๕๔. หมายถึง
 สารตถทีปนีฎีกา เล่ม ๓ ชื่อ ๕๔ หน้า ๒๕๔

ปกรณ์วิเสศ ภาษาบาลี และภาษาไทย จะแจ้งเล่มหน้า ที่ไม่จัดเป็นลำดับเล่ม จะแจ้ง
 หน้า เช่น วิสุทธิ (บาลี) ๑/๑๐๔, วิสุทธิ (ไทย) ๑/๑๔๐ หมายถึง วิสุทธิมคคปกรณ์ เล่ม ๑ หน้า
 ๑๐๕, วิสุทธิมรรคปกรณ์ แปล เล่ม ๑ หน้า ๑๔๐ ฉบับมหายานกุฎราชวิทยาลัย